
DALIBOR VRCELJ

UDK 737.1(510)(091)
336.746/.747.1(510)(091)

TRI MILENIJUMA KINESKE MONETARNE EPIGRAFIKE

Monetarna i merkantilna kultura, sa svim dobrim i lošim posledicama koje one donose, oduvek su u okviru kineske civilizacije imale veliku ulogu, a danas je ta uloga verovatno veća nego ikada ranije. Već u prvom veku naše ere, kako sa žaljenjem navode kineski socijalistički istoričari, pripisujući to nedostacima feudalnih društvenih odnosa, i osuđujući 中国古代货币拜物教思想 (*Zhongguo gudai huobi baiwujiao sixiang* – “fetišizam novca u staroj Kini”), postojalo je dvotomno delo pod naslovom *Rasprava o bogu novca* (钱神论 *Qianshen Lun*), u kome je, na primer, pisalo: “Novac je božansko blago sveta... srdačno ga volimo kao brata... ko ga izgubi, postaje siromašan i slab, ko ga dobije, postaje bogat i jak. On nema krila a leti, on nema noge a hoda...” i sl. Iako je u staroj Kini, kao i svuda, postojao kult novca, iako je njegova vlast bila surova i nepravedna (što je tako upečatljivo dokumentovano, na primer, u delima Ju Da-fua, Lu Sina i drugih pisaca prve polovine dvadesetog veka), ipak, kada se posmatra ukupna istorijska slika, mora se osetiti i divljenje prema kineskoj ekonomskoj i trgovačkoj genialnosti, i njenim dostignućima. Duh kineske nacije, koji se u svetu obično doživljava prvenstveno kao poslovično filozofski i kontemplativan, pokazivao je istovremeno tokom istorije i veliki smisao za praktično uređenje privrede i finansija. “Ekonomsko čudo” koje se danas, već dve decenije, odigrava u Kini, i koje će, po svim prognozama, od nje načiniti jednu od

najvećih ekonomskih sila budućnosti ima, dakle, bogatu i dugu tradiciju. Svrha ovog pregleda jeste da na tu tradiciju simbolično podseti (1. marta 2005. godine Narodna banka Kine proslavila je pedesetogodišnjicu puštanja u opticaj novog kineskog juana). A istorija novca, i to ne samo ona ekonomska, nego i ikonografska i epigrafska – istorija motiva i natpisa na novcu, može, kao što je dobro poznato, značajno da doprinese upoznavanju i razumevanju jedne kulture i tradicije.

Prvo što je kod starog kineskog novca očigledno, jeste karakteristična kineska estetika apstrakcije, praznine ili odsutnosti. Dok se na grčkom i rimskom novcu mogu naći realističke predstave portreta vladara i heroja, božanstava ili personifikacija pojmova kao što su izobilje, jednakost, stabilnost države, sloga, sreća, pravda, sloboda, pobeda, vrlina itd., realistične likovne predstave značajnih događaja kao što su bitke i trijumfi, životinja–simbola vojnih jedinica ili oblasti i gradova, i prikazi građevina – hramova, slavoluka, pristaništa i arena – tipičan kineski novčić na jednoj strani potpuno je prazan, a na drugoj ima ili samo oznaku vrednosti, ili naziv vladavine pod kojom je izdat (koji, doduše, poput rimskih natpisa, ima i propagandnu vrednost), i reč “novac”. I pored toga, tipični kineski okrugli novčić sa kvadratnim otvorom u sredini jedan je od najlepših predmeta kineske primenjene umetnosti, i najprepoznatljivijih simbola kineske kulture. Pored sklada samih oblika, njegovoj estetskoj vrednosti doprinose i različiti grafički efekti šire ili uže reljefne trake po obodu kruga i kvadrata, lepota kaligrafije, kao i boja metalne patine - od maslinastih do tamnozelenih, i od riđih do tamnosmeđih tonova.

U pomenutoj *Raspravi o bogu novca* stoji: “Velik je on, zaista [bog novca]! Telo novca ima *qian*, ima *kun*, unutra, ono je kvadrat, spolja, ono je krug...” Ove reči upućuju na jedan dublji sloj kulta novca – povezan upravo s njegovom materijalnom, likovnom formom

– nego što bi to mogle da sugerišu prethodno navedene misli iz ovog traktata. *Qian* 乾 i *kun* 坤 su, naime, drevni kineski kosmološki principi: prvi, predstavljen mističnim trigramom od tri pune linije, simbolizuje asocijaciju pojmova neba, muškog pola i kruga, a drugi, čiji je znak trigram od tri isprekidane linije, pojmova zemlje, ženskog pola i kvadrata. Oblik kineskog novčića, koji je harmonično sjedinjavao geometrijske figure kruga i kvadrata, bio je doživljavan kao simbolična kosmološka potvrda velike društvene i praktične važnosti novca, te je tako nastao jedan specifično kineski vid kulta, u kojem je novac dobio božanske atribute. Dodatni simbolični značaj, a možda i pravi razlog nastanka novčića s kvadratnim otvorom (poznatog kao 孔方 *kongfang*), bio je u tome što je on stvoren u vreme sudbonosnog ujedinjenja Kine u trećem veku pre naše ere pod dinastijom Ćin, posle viševjekovne nestabilnosti i ratova: tada je jedinstvo simbola *qian* i *kun* na jednom od najvažnijih i za propagandu najpodesnijih instrumenata društva i države, politički simbolizovalo novostvoreno državno jedinstvo, vladavinu nad “svim pod nebom” (kako su se nazivale kineske zemlje), koju je prvi kineski car na sve načine nastojao da gvozdenom rukom nametne.

Novac je u Kini, kao i drugim svetskim civilizacijama, nastao onda kada su društvo i privreda dostigli takav stepen razvoja da se javila potreba za mernim sistemom kojim bi se označila vrednost robe, kako bi se olakšala njena razmena. Kao mera, uzimana je neka retka i skupocena roba – u Kini, u periodu Šang (XVII - XI vek p. n. e.), bile su to školjke iz južnih mora, korišćene kao ukras i nakit.

Prvi pravi novac bile su zapravo bronzane i koštane replike školjki, a prvi monetarni natpis bio je ideogram 贝 *bei* – “školjka” na njima. Do danas je u kineskom jeziku ovaj ideogram deo mnoštva ideograma koji pripadaju semantičkoj sferi vrednosti, novca ili finansija (npr. 贵 *gui* - skupocen, 财 *cai* - kapital, 贫 *pin* - siromašan, 货 *huo* - roba, 质 *zhi* - kvalitet itd.)

Prvi kineski novac – kamena replika školjke, s ideogramom bei – “školjka”

Kasnije, polovinom prvog milenijuma pre naše ere, školjke su zamenjene minijaturnim bronzanim modelima gvozdenih kopalja, noževa i alatki, najcjenjenijih predmeta toga doba. Ovaj novac poznat je pod imenom “prazne glave” (空首布 *kong shou bu*), jer je u početku model koplja imao i minijaturno ležište za drvenu dršku, naravno, prazno. Smisao mnogih natpisa na ovom novcu do danas nije odgonetnut: ti natpisi su, na primer, 日 *ri* - Sunce, 云 *yun* - oblak, 雪 *xue* - sneg, 王 *wang* - kralj, 古 *gu* - drevno, 高 *gao* - visoko, 智 *zhi* - mudrost, 上 *shang* - gornji, 武 *wu* - ratnički; moguće je da oni imaju magijski karakter, ali je možda reč i o prostim skraćenicama imena mesta ili vladara. Ima i propagandnih natpisa kao što je 安邦 *an bang* – “mirna država” - natpis istovetan rimskom *tellus stabilita* iz vremena Hadrijana.

Novac u obliku modela koplja; natpis nije protumačen

*Novac u obliku modela noža; natpis glasi:
Qi fa huo – “zakonska valuta Čija”*

U trećem veku pre naše ere, kao što je rečeno, uveden je prvi okrugli bronzani novac s kvadratnim otvorom, s jednostavnim natpisom 半两 *ban liang* – “polna unca”. Postojao je i zlatni novčić težak 20 unci, namenjen prvenstveno aristokratiji. Istog izgleda bio je i sledeći čuveni tip novčića u kineskoj istoriji – “novčić težak pet džua” (五铢币 *wu zhu bi*), s natpisom *wu zhu*, nastao u drugom veku pre naše ere, u periodu Han, u opticaju narednih šest vekova.

*Novčić od pet džua, s natpisom *wu zhu**

Za epigrafske studije mnogo zanimljiviji period počinje u IV veku naše ere, kada je u Sečuanu država koja je sebe nazvala “naslednikom dinastije Han” (汉后 *Han hou*), izdala prvi novac s nazivom vladarske ere, takozvanom oznakom godina (年号 *nianhao*). Taj novac nosio je natpis “procvat Hana” – 汉兴 *Han xing*, i svi kasniji nazivi vladavine na novcu biće podjednako slikoviti i zanimljivi sa stanovišta istorije kineske političke ideologije i propagande.

U zlatno doba kineske kulturne, ekonomske, vojne i političke moći, u periodu dinastije Tang (VII - X vek), iskovan je čuveni novčić s natpisom 开元通宝 *kai yuan tongbao* – “kružeće blago otvaranja i početka”, koji je takođe u upotrebi ostao nekoliko vekova. “Otvaranje i početak” (*kai yuan*) bio je naziv koji je za jedan period svoje vladavine izabrao osnivač dinastije Tang, car Tang Gao Cu (唐高祖 *Tang Gao Zu*, vl. 618 – 627), a “kružeće blago” (*tongbao*) bio je novi naziv za novac koji će se od tada, u nekoliko varijanti, do kraja carske Kine pojavljivati. Zauvek je ovaj novčić Tanga odredio i raspored i vrstu natpisa: reč “novac” pisala se zdesna na levo, s kvadratnim otvorom između dva ideograma, a naziv vladavine odozgo na dole, s kvadratom u sredini (ipak, kasnije je natpis nekada pisan i odozgo, u smeru kazaljke na satu, oko kvadrata).

Novčić kai yuan tongbao

Osim sintagmom 通宝 *tongbao*, novac se u natpisima označavao još i nazivima 重宝 *zhongbao* – “teško blago”, 宝泉 *baoquan* – “izvor blaga”, i 元宝 *yuanbao* – “početno blago”. Ovaj poslednji naziv dao je ime juan (元 *yuan*) glavnoj jedinici današnje kineske valute, čiji je zvanični naziv inače 人民币 *renminbi* – “narodni novac”. Sredinom XIX veka, država ustanika na jugu Kine, predvođenih jednom neobičnom kineskom hrišćanskom sektom, kovala je novac s nazivom 圣宝 *shengbao* – “sveto blago”, i imenom države 太平天国 *Taiping tianguo* – “Nebesko kraljevstvo velikog mira”.

Pregled imena vladavina na novcu pruža značajan istorijski, lingvistički, psihološki uvid u vokabular kojim se kineska država, u različitim epohama i pred različitim izazovima služila da, u najkraćem mogućem obliku od svega dva ideograma, narodu sugerise određene ideale. Uglavnom su to klasični kineski “kulturni” ideogrami, koji u kineskoj mitologiji, konfucijanskim, daoističkim i budističkim tekstovima, u različitim kombinacijama i kontekstima, predstavljaju ključne pojmove (kao što su *nebo*, *svetlost*, *vrlina*, *sreća*, već pominjani koncept *qian*, *načelo*, *mir* i sl.). Tako se nazivi vladavina na primer: 至德 *zhi de* – “stizanje do vrline”; 会昌 *hui chang* – “okupljanje i procvat”; 文德 *wen de* – “kultura i vrlina”; 开平 *kai ping* – “otvaranje mira”; 乾化 *qian hua* – “pretvaranje u princip *qian*”; 贞明 *zhen ming* – “čista svetlost”; 天福 *tian fu* – “nebeska sreća”; 显德 *xian de* – “pokazivanje vrline”; 至道 *zhi dao* – “stizanje do Načela” (tj. *dao*, načela ispravnog poretka kosmosa); 明道 *ming dao* – “svetlost i Načela”; 治平 *zhi ping* – “vladavina nad mirom”; 嘉定 *jia ding* – “pohvala stabilnosti”; 绍定 *shao ding* – “nastavljanje stabilnosti”; 洪武 *hong wu* – “svemoćna vojna sila” (u vreme uspostavljanja dinastije Ming, 1368. godine); 建文 *jian wen* – “zasnivanje kulture” (druga po redu vladavina dinastije Ming); 永乐 *yong le* – “večna radost”; 宣德 *xuan de* – “objavljivanje vrline”; 正统 *zheng tong* – “ispravna vlast”; 弘治 *hong zhi* – “ogromno upravljanje”; 顺治 *shun zhi* – “lako upravljanje”; 康熙 *kang xi* – “zdravlje i napredak”; 乾隆 *qian long* – “princip *qian* i veličanstvenost”.

Posebno zanimljivo u vezi s epigrafikom starog kineskog novca jeste verovanje u magičnu moć ovih natpisa. Njegova osnova su kako kult božanstva novca, tako i magijski kult ideograma, koji je od početka veoma izražen u kineskoj civilizaciji (a kao kult reči i slova postojao je, ili zapravo još postoji, u izmenjenim i prikrivenim vidovima, u svim kulturama). Novčići su u staroj Kini nošeni kao amuleti za odbijanje zlih sila. Posebnu vrednost kao talismani imali su oni novčići na kojima se, na primer, nalazio ideogram 福 *fu* – “sreća”, kao deo naziva vladavine, ili imena kovnice. Kovani su i “lažni” novčići–amajlije, poznati pod nazivom 花钱 *huaqian*, koji su u svom obliku novca nosili njegovu moć, a u svom natpisu, odgovarajućem konkretnim željama, snagu koja će ih ispuniti.

*Novčić-amajlija s natpisom
xingfu tong'er – "srećno dete"*

*Ljubavni talisman u obliku novčića s
natpisom feng hua xue yue – "vetar,
cveće, sneg, mesec" (simbolična
ljubavna atmosfera)*

Kombinacija sujeverja i književne inspiracije stvorila je još jedan zanimljiv fenomen vezan za natpise na kineskom novcu – običaj da se, u posebnom redosledu, nižu na traku novčići iskovani u različitim kovnicama tokom blagostanjem ispunjene vladavine velikog cara Kang Sija (康熙 Kang Xi, vl. 1661 – 1722). Na jednoj strani, ovi novčići su imali uobičajen natpis Kangxi tongbao – "kružeće blago zdravlja i napretka", a na drugoj - oznaku kovnice napisanu jednim kineskim ideogramom, i mandžurskim pismom (posto je dinastija Čing bila mandžurska).

*Kang Sijev novčić sa oznakom
kovnice Fudžou, mandžurskim
i kineskim pismom*

Poređani u niz od dvadeset novčića, ovi ideogrami ispisivali su pesmu od četiri petosložna stiha, koja u stilu klasične poezije govore o rečnim pejzažima i dostizanju sreće. Verovalo se da ovakav talisman čuva od požara i zla (i čak – sujeverje je bilo toliko – da se autentičnost novčića može proveriti time što će oni, ako su pravi, sprečiti petla da se oglasi u zoru, kada se nađu u njegovoj blizini).

Kada je 1912. godine zbačena s vlasti poslednja dinastija Čing, nova, republikanska Kina novac je štampala prema zapadnim uzorima, ali s tradicionalnom kineskom ikonografijom. Tako na novcu stoji naziv

nove države – Republika Kina (中华民国 Zhonghua Mínguo), uz motive kao što su zmaj i feniks – simboli snage i napretka, portret Konfucija, ili prikaz drevnog novca u obliku modela koplja.

*Novčić Republike Kine iz 1937.
godine s motivom drevnog
novca–koplja,
i natpisom ban yuan – “pola juana”*

Prvi predsjednik Republike Kine, dr Sun Jat-sen, najavio je “monetarnu revoluciju”, koja se sastojala u osnivanju Centralne banke Kine (中央銀行 Zhong yang Yinhang) u Guangdongu, i u zameni metalnog novca papirnim, po uzoru na Zapad. (Kinezi se ponaše što su još stotinak godina pre izdavanja prvog evropskog papirnog novca – 1171. godine u Veneciji – koristili štampane papirne potvrde o posedovanju metalnog novca, zvane 交子 jiaozi; ali one ipak nisu bile u široj upotrebi.)

U haosu rata protiv Japana i građanskog rata, koji je Kinu potresao sve do 1949. godine, jedinstveni monetarni sistem sasvim se raspao. Delovale su desetine lokalnih banaka, postojalo je više stotina vrsta novca, zbog inflacije nominalna vrednost novca povećavala se hiljadama puta. Natpisi i motivi na novcu i dalje su sledili evropske uzore. Novac oblasti pod kontrolom komunista često je nosio lik Lenjina i socijalističke simbole i parole, dok su se na novcu koji je izdavala nacionalistička partija Kuomintang, nalazili motivi tradicionalne kineske kulture, i patriotski slogani. Ovo likovno dvojstvo, međutim, vremenom je nestajalo, pa je novac koji danas izdaje Narodna banka Kine (中國人民銀行 Zhongguo Renmin Yinhang), osnovana 1. decembra 1948. godine (kada je pušten u opticaj i renminbi – “narodni novac”, koji je i danas u upotrebi), uglavnom likovno sasvim sličan novcu koji se izdaje na Tajvanu (novi tajvanski dolar, 新台幣 xin Tai bi).

Nova novčanica od 100 juana s likom Mao Cedunga

BIBLIOGRAFIJA

Xiao Qing: *Zhongguo gudai houbi shi. Renmin chubanshe*, Beijing, 1984.

Chinese Currency through the Ages. China Reconstructs Press, Beijing, 1988.

Huo Jianying: *Calligraphy on Ancient Coins*. Jinri Zhongguo - China Today, Beijing, May 2000.

Zhongguo da baike quanshu. Beijing, 1998.

